

До спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.053
в Національній академії внутрішніх справ
03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента,
професора кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

КРАСИЦЬКОЇ Лариси Василівни на дисертацію

КАЛІНЮК Анжели Леонідівни за темою «Сімейно-правовий статус вітчима і мачухи в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження

Калінюк Анжели Леонідівни «Сімейно-правовий статус вітчима і мачухи в Україні» не викликає сумніву, а в умовах проведення рекодифікації цивільного законодавства України і проведення дискусій щодо оновлення сімейного законодавства України таке дисертаційне дослідження є необхідним та своєчасним. У доктрині приватного права сімейні правовідносини інших членів сім'ї та родичів привертали до себе увагу правників, зокрема в дисертаційному дослідженні І. Л. Сердечної було досліджено особисті немайнові права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів, проте необхідно зазначити, що монографічного дослідження сімейно-правового статусу вітчима і мачухи в українській правничій науці здійснено не було. Тому можна стверджувати, що надане на рецензування дисертаційне дослідження А. Л. Калінюк є необхідним та своєчасним.

Слід також відзначити, що чинне сімейне законодавство України у сфері правового регулювання правового статусу вітчима і мачухи містить деякі прогалини, а в правозастосовній діяльності виникають спірні питання щодо стягнення аліментів на утримання пасинка, падчерки тощо, що потребує системного наукового аналізу та вирішення проблемних питань.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна зумовлюється достатньо високим науково-теоретичним рівнем та практичною

значимістю положень та висновків за результатами дисертаційного дослідження.

А. Л. Калінюк поставила перед собою мету, яка полягала у розробленні теоретичних основ сімейно-правового статусу вітчима, мачухи у сімейному праві та окремих інститутах цивільного права, в яких правовідносини опосередковуються участю спеціальних суб'єктів – вітчим, мачуха, пасинок, падчерка. Проведений аналіз дисертаційного дослідження, зроблених висновків і рекомендацій, надає підстави для висновку, що мету дисертаційного дослідження досягнуто і поставлені завдання виконано.

Дисертантка виявила належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правових актів, виявила та окреслила низку дискусійних питань у сфері визначення правового статусу учасників сімейних правовідносин, проблем, що підлягають теоретичному обміркуванню та відповідному їх вирішенню. Дослідження базується на комплексному та системному підході до проблеми сімейно-правового регулювання відносин за участю мачухи та вітчима, характеризується необхідним рівнем наукової новизни узагальнень, висновків. Проаналізовано значну кількість монографічних та дисертаційних досліджень українських та зарубіжних правників, які безпосередньо займалися проблематикою правового регулювання відносин за участю інших членів сім'ї та родичів.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Ретельний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що всі структурні частини дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та рекомендацій автора. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, науково обґрунтовані. Це обумовлено вмілим застосуванням методів наукового пізнання, зокрема, було використано метод системного аналізу, порівняльно-правовий (компаративістський) метод, методи індукції та дедукції, абстрагування та

конкретизації, системно-структурний метод, формально-догматичний метод тощо.

Отже, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є досить високим, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення правової визначеності норм сімейного права щодо правового регулювання відносин у сфері визначення правового статусу вітчима і мачухи.

Наукова новизна та достовірність зроблених висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Проведений аналіз дисертації А. Л. Калінюк свідчить, що результати дисертаційного дослідження мають необхідний рівень наукової новизни і є достовірними. Сформульовані висновки, узагальнення та пропозиції відповідають таким рівням наукової новизни, як положення, що сформульовано вперше в науці сімейного права або удосконалено з певними уточненнями чи дістало подальшого розвитку в цивілістиці.

У **Розділі 1** «Теоретико-правові та методологічні засади дослідження сімейно-правового статусу вітчима і мачухи в Україні» автор слушно розглядає проблематику визначення правового статусу суб'єкта правових відносин у теорії права та конституційно-правові аспекти правового статусу людини і громадянина, що в подальшому сприяло розробці правового статусу вітчима і мачухи. Ретельно проаналізовано розробки класиків українського сімейного права щодо правового статусу вітчима, мачухи (В. П. Маслова, О. О. Пушкіна, З. А. Підопригори, Я. М. Шевченко, З. В. Ромовської). Дисертанткою досліджено й стан наукової розробки відносин представництва, зважаючи на те, що виникає багато проблемних питань щодо здійснення вітчимом, мачухою представницьких функцій щодо пасинка, падчерки (с. 32-34 дис.). А. Л. Калінюк аналізує наукові розробки загальних положень захисту та самозахисту вітчимом, мачухою прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх пасинка, падчерки, спадкових прав вітчима, мачухи.

Дисертанткою обстоюється позиція, що вітчим, мачуха повинні бути визнані повноцінними вихователями з покладенням на них не лише прав, але і обов'язків щодо виховання пасинка, падчерки, в тому числі і відповідальності (с. 44 дис.).

Досліджуючи проблематику правового регулювання сімейно-правового статусу вітчима, мачухи у законодавстві зарубіжних країнах, дисертантка робить висновок, що в більшості своїй в ньому відсутнє вживання таких понять як «вітчим», «мачуха», натомість застосовуються поняття чоловік (дружина) або партнер матері (батька) (Чехія); батько один та батько два (під яким розуміється вітчим) або «бонусний тато», «бонусна мама» (Швеція); зведені батьки (Англія, Уельс, США); прийомні батьки (Німеччина) (с. 52 дис.), а для країн пострадянського простору традиційним є вживання понять «вітчим» і «мачуха» (с. 53 дис.). Становить науковий інтерес проведений аналіз правового регулювання відносин за участю вітчима, мачухи в Німеччині у порівнянні з правами прийомних батьків (с. 57-58 дис.), аналіз відносин батьківства за законодавством Англії і Уельсу, Швеції.

У **Розділі 2** «Загальна характеристика сімейно-правового статусу вітчима і мачухи» було проведено аналіз позицій науковців щодо правового статусу особи та зроблено висновок, що правовий статус особи визначається крізь призму наявних у неї прав та обов'язків, на що буде звернена увага при визначенні правового статусу вітчима, мачухи (с. 65 дис.). Дисертантка правильно робить висновок, що один із подружжя, який виховує дитину другого із подружжя, не може вважатися батьком (усиновлювачем) цієї дитини, оскільки його статус батька чи усиновлювача не підтверджено відповідними юридичними документами. В названому випадку слід вести мову про таку особу як вітчима (чи мачуху) (с. 69 дис.).

Автором аргументовано, що під правовим статусом вітчима, мачухи слід розуміти правовий стан особи, яка добровільно, в силу власних переконань і свідомої волі перебрала на себе функції виховання та утримання пасинка, падчерки, з батьком (матір'ю) якої вона перебуває у зареєстрованому шлюбі

(с. 71 дис.). Становлять науковий та практичний інтерес міркування дисертантки, що не дивлячись на відсутність між вітчимом, мачухою та пасинком, падчеркою кровного споріднення, має місце створення сім'ї, як у розумінні правового інституту, так і в розумінні інституту соціального (с. 76 дис.).

Обґрунтованим є висновок, що під поняттям «вітчим» доцільно розуміти чоловіка матері, яка уклала з ним шлюб та має дитину від попереднього шлюбу (або має статус одинокої матері); під поняттям «мачуха» слід розуміти дружину батька, з якою він уклав шлюб та має дитину від попереднього шлюбу (або має статус одинокого батька) (с. 81 дис.).

Важливе теоретичне та практичне значення мають положення дисертації про те, що припинення шлюбу або припинення фактичного проживання між мачухою, вітчимом та батьком, матір'ю дитини тягне за собою припинення правового статусу вітчима, мачухи, оскільки, в першу чергу, дитина повинна перебувати на вихованні та утриманні своїх рідних батьків (с. 87-88 дис.).

Науковий інтерес становить висновок дисертантки, що є всі підстави вважати вітчима, мачуху фактичними вихователями щодо пасинка чи падчерки (с. 93 дис.). Слушними є пропозиції, що заповнення та подання Декларації пацієнтом віком до 14 років, який має статус пасинка, падчерки, є правом (обов'язком) вітчима, мачухи, яке вони можуть здійснювати за погодженням з органами опіки та піклування (с. 99 дис.). Дисертанткою проведено ретельний аналіз обов'язку мачухи, вітчима утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають (с. 106-113 дис.), правовідносин щодо управління майном малолітніх пасинка, падчерки (с. 114-118 дис.), зроблено висновки, які заслуговують на увагу.

У **Розділі 3** «Правове регулювання окремих приватноправових відносин за участю вітчима, мачухи» автором аналізуються наукові положення та висновки щодо захисту та самозахисту прав пасинка падчерки мачухою, вітчимом та аргументується висновок, що під захистом прав та інтересів пасинка, падчерки слід розуміти правомірні дії вітчима, мачухи, які

здійснюються шляхом звернення до юрисдикційної або неюрисдикційної форми захисту з використанням визначених законом способів захисту (с. 126 дис.).

Становлять науковий та практичний інтерес положення дисертації про неможливість здійснення договірної представництва вітчимом, мачухою щодо пасинка, падчерки та положення, що представництво вітчима, мачухи не підпадає і під ознаки законного, оскільки відсутня єдина, по суті, кваліфікаційна ознака – походження дитини від даних осіб, а також відсутній документ, який би підтверджував наявність факту усиновлення, опіки, створення прийомної сім'ї тощо (с. 130 дис.).

Варто підтримати дисертантку в тому, що питання закріплення за вітчимом, мачухою спеціального правового статусу законного представника пасинка, падчерки є важливим, навіть, спочатку з практичного боку, а потім уже з теоретичного (с. 132 дис.). Науковий інтерес становить й висновок про те, що вітчим, мачуха заслуговують бути включеними до кола спадкоємців першої черги, поряд із біологічними батьками спадкодавця. Звичайно, що така можливість їм може бути надана за певних умов (с. 159 дис.).

Дисертанткою аргументовано висновок, що правова презумпція – це категорія юридична і є самостійним засобом регулювання суспільних відносин; по-друге, правова презумпція – це закріплений законом юридичний обов'язок визнати певний факт (що презумується), поки інше не буде встановлено рішенням компетентного органу; по-третє, правова презумпція формулюється законодавцем і діє як нормативний припис (с. 167 дис.).

Важливими для правозастосовної практики є положення дисертації щодо юридичної відповідальності вітчима, мачухи, зокрема, що з огляду на загальні положення законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству до кривдника, в тому числі вітчима, мачухи можуть бути застосовані такі спеціальні заходи: терміновий заборонний припис; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік

кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників (с. 177 дис.).

Загалом дисертаційне дослідження А. Л. Калінюк містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Усі теоретичні положення були належним чином критично оцінені автором і на цій підставі розроблені пропозиції з удосконалення чинного сімейного законодавства України щодо правового регулювання відносин за участю вітчима та мачухи.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження А. Л. Калінюк полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в науково-дослідній роботі, в правотворчій та правозастосовній діяльності, в освітньому процесі. Практичне значення одержаних А. Л. Калінюк наукових висновків та положень підкреслюють й відповідні акти впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчально-методичну роботу Національної академії внутрішніх справ, в діяльність Ізяславського районного суду Хмельницької області, Ізяславської державної нотаріальної контори.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертації А. Л. Калінюк відображено в чотирнадцяти наукових публікаціях, з яких п'ять наукових статей опубліковано в наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна стаття – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, та опубліковано вісім тез виступів на науково-практичних конференціях.

Аналіз тексту дисертації свідчить про **відсутність порушення автором академічної доброчесності**. Дисертаційна робота А. Л. Калінюк свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства України, зарубіжних країн, матеріалів правозастосовної практики. Джерельна база дисертації включає 335 найменувань використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань. У дисертаційній роботі наявні посилання на

відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи виконану наукову роботу А. Л. Калінюк, варто зазначити, що дисертація містить деякі положення, висновки, пропозиції, які відображають спірні теоретичні погляди або суб'єктивне сприйняття їх автором, тому можуть бути предметом наукової дискусії, а саме:

1. На с. 71 дисертації зроблено висновок, що правовий статус вітчима, мачухи більшою мірою залежить не від вимог закону, а від їхньої громадянської позиції, рівня правової культури, соціальної свідомості та людських якостей. Вбачається, що такий погляд дисертантки потребує додаткової аргументації в контексті все ж таки визначення саме правового статусу вітчима, мачухи як правової категорії та наділення вітчима, мачухи сімейними правами та обов'язками, а не в контексті виконання ними морального обов'язку з виховання, утримання пасинка, падчерки тощо.

2. Дисертантка на с. 79 дисертації зазначає про наявність «наукового підходу, за яким відносини між вітчимом, мачухою та пасинком, падчеркою намагаються підвести до категорії свояцтва, з чим ми категорично не згодні». Далі в роботі авторка наголошує на тому, що відносини, що виникають між вітчимом, мачухою, є в чистому вигляді сімейними, шлюбними, а отже, відносини, які складаються в таких сім'ях, де виховуються пасинки, падчерки, заслуговують на те, щоб бути батьківськими (с. 80 дис.). Такий підхід потребує додаткового обґрунтування, оскільки може призвести до створення так званих «мультибатьківських» відносин, коли дитина стає суб'єктом батьківських правовідносин не з однією матір'ю чи батьком, а з декількома.

3. На с. 94 дисертації пропонується змінити назву ст. 260 СК України на «Права та обов'язки мачухи, вітчима по вихованню пасинка, падчерки» та передбачити, зокрема, що за неналежне виконання права на виховання

пасинка, падчерки на вітчима, мачуху може бути покладено відповідальність, встановлену законом. У цьому аспекті потребують уточнення положення про заходи відповідальності вітчима, мачухи, враховуючи, що на с. 174 дисертації авторкою підтримана доктрина, що концепція відповідальності батьків за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків може бути застосована і до інших осіб, які фактично здійснюють виховання дітей, зокрема, до вітчима та мачухи.

4. Дисертантка пропонує внести зміни до СК України та передбачити, що мачуха, вітчим зобов'язані утримувати неповнолітніх та повнолітніх падчерку, пасинка, які з ними не проживають, у випадках, визначених законом, якщо в останніх немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу» (с. 113 дис.). Вбачається, що «випадки, визначені законом» потребують конкретизації, особливо щодо обов'язку з утримання повнолітніх падчерки, пасинка, зважаючи на те, що авторка не вказує на їх непрацездатність як одну з умов надання утримання повнолітнім особам.

5. На с. 139 дисертації здійснення самозахисту вітчимом, мачухою дисертантка розглядає як «допустимі та необхідні дії юридичного та фактичного характеру, які вчиняються ними щодо захисту особистих немайнових та майнових, в тому числі спадкових, житлових, пенсійних та інших прав пасинка, падчерки без спеціальних повноважень...». На с.151 дисертації вказується, що не виключено, що і вітчим або мачуха можуть бути спадкоємцями після смерті своїх повнолітніх пасинка, падчерки, за умови, що повнолітні пасинок, падчерка вкажуть вітчима, мачуху в заповіті. Вбачається, що ці положення потребують додаткової аргументації, оскільки здійснити самозахист спадкових чи пенсійних прав пасинка, падчерки складно, так як захист цих прав пов'язаний з діяльністю юрисдикційних органів, а право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю, що не означає виключно повноліття особи.

Попри висловлені зауваження зазначу, що вони не зачіпають концептуальних положень дисертації А. Л. Калінюк, оскільки в своїй більшості стосуються дискусійних питань, не зменшують належного науково-теоретичного рівня проведеного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи та на її наукову і практичну цінність.

Висновок: Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертаційна робота Калінюк Анжели Леонідівни за темою «Сімейно-правовий статус вітчима і мачухи в Україні» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, що пропонує розв'язання актуального наукового завдання, яке полягає у визначенні правового статусу вітчима і мачухи в сімейному праві України як інших членів сім'ї. Результати дослідження становлять оригінальний внесок у розвиток науки сімейного права у сфері визначення правового статусу суб'єктів сімейних правовідносин.

Дисертація Калінюк Анжели Леонідівни за темою «Сімейно-правовий статус вітчима і мачухи в Україні», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – **Калінюк Анжела Леонідівна** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету

внутрішніх справ

Л. В. Красицька